

SOPRONON TÚL

Várszegi Asztrik

Dávid Ferenc és Pannonhalma

In memoriam Dávid Ferenc tanár úr

Ha soraim Olvasója igazán szépet, sőt csodálatosat akar látni, hívom Szent Márton hegyére, Pannonhalmára. Ha a tavasz és ősz között tiszta időben jön és a reggeli órákban beül a bazilika padjaiba, akkor tapasztalatot szerezhet, fogalmat alkothat arról, milyen is lehet a „mennyei Jeruzsálem”, mely „Isten dicsőségében ragyog” (Jel 21,11) és ami felé életünk útján mindannyian zárándoklunk. Ezt a belső felismerést a *porta speciosa* „nemes egyszerűsége és csendes nagysága” még inkább elmélyíti. Ez a ragyogás tölti el a szent teret délben is és ismételtlen, amikor a lenyugvó nap mindent átölelő arany sugarai borítják be (rész szerint) a templomot és monostort egyaránt. Ez az itt élők és a vendégek ajándéka, majdnem napi tapasztalata. Ez a visszanyert csoda a megújult templom egyik ajándéka.

De tartsunk sorrendet!

Az iskolás évek

A soproni Berzsényi Dániel Általános Gimnázium végzős tanulója voltam az 1963/1964-es tanévben. Új tantárgy volt számunkra a művészettörténet és új volt, vagy legalábbis nekünk akkor új volt a szimpatikus fiatal házaspár, Askercz Éva és férje, Dávid Ferenc. Éva tanárnő lett a művészettörténet oktatója. Élmény volt az órája, nyitottsága, szelleme frissessége. Férjét látásból ismertük, azt mondták, hogy művészettörténész és Stornoval foglalkozik. Storno gyermekorom mindennapi fogalma és ismerete volt. Ha szülőházamból, az Előkapu 5. szám alól akár a Petőfi téri általános iskolába, vagy a Berzsényibe igyekeztem, vagy a bencések templomához, a Storno-ház előtt jártam-keltem. Kisgyerekkorom kedves emléke, amikor még a szép fehér- és hosszú hajú Storno Miksa bácsit – így mondták a felnőttek – láthattam. Mindig Liszt Ferencnek néztem.

Így kezdődött diákkori emlékekkel, Storno szeretetével, majd folytatódott avval, hogy Pannonhalmán is Stornoval találkoztam ismét. Diákkoromban tisztelő távolságból láttam, ismertem Dávid Ferenc tanár urat.

Pannonhalma, a bazilika

Rendtársaimmal fiatalkorunkban folyton azon gondolkodtunk, vágyakoztunk, miként kellene ezt a nagyon szép templombelsőt igazán csodálatossá és a megújuló istentisztelet számára is használhatóvá varázsolni. Méltatlannak éreztük az ad hoc megoldásokat. Évtizedekig esélytelenek voltunk, bár néha fel-felbukkant egy reménysugár. Sedlmayr Jánost, kedves soproni öregdiákunkat, más szakembereket is kértünk, gondolkodjanak, segítsenek nekünk. Eszköz és szabadság hiányában sokáig kellett várakoznunk.

Közeledett a monostor alapításának millenniuma, de az igazán sürgős az volt, hogy a hatalmas épületegyüttes le ne csússzék a dombról. Az 1978-ban elkezdődött rekonstrukció fontossági sorrendben haladt előre. Szennay András főapát úrtól 1991-ben, a Storno restaurálta bazilika felszentelésének ünnepén, augusztus 27-én vettem át a rend vezetését. Folytattam, nem is tehettem mást, a monostor rekonstrukcióját. Kezdő főapátként többször kaptam belső kritikát is, hogy minden más megújításra kerül, de jellemző módon csak a templom, a legfontosabb tér nem. Azután, amikor úgy tűnt, hogy kilátástalan a bazilika megújítása, mégis eljött a *kairosz*, a kegyelmi idő, akkor templomunk megújítása ügyében cselekednünk is kellett. Pannonhalmán forrtam össze a bazilika megújítási törekvései során mindazokkal, akiknek hivatásból, szakmai tekintetben fontos volt a bazilika ügye. Itt találkoztam ismét Dávid Ferencsel, voltam és maradtam vele párbeszédben szinte haláláig. Személyes beszélgetések, telefonbeszélgetések, levelezés volt nyílt, őszinte, mondhatom szeretetteljes kapcsolatunk formája.

Eszményien gondolkodtam, a templom „szent ügye” érdekében. Magyarország legkiválóbbjait szerettem volna összehívni a Tudományos Tanácsadó Testületbe, amelynek első ülése 2003. március 26-án volt Pannonhalmán. Itt köszönhettem Varga Kálmánt, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnökét, Horler Miklóst, Marosi Ernőt, László Csabát, Takács Imrét, a Pannonhalmi Bazilika Műhely megjelent tagjait. Fejérdy Tamás elnökhelyettesként a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt képviselte, Dávid Ferenc az MTA Művészettörténeti Intézetét. Bár mindketten elfogadták a felkérést, de a nyitó alkalmon nem tudtak részt venni. Dávid tanár úr 2003. március 17-én kelt levelében előre megírta már korábban is kialakított véleményét, benne saját elgondolását, félelmeit is, de minden óvása ellenére nyitott volt egy jó, megfelelő új megoldásra.

Bevezetésként az alábbi iránymutatást adtam a pannonhalmi bazilikához: „*Dilexi domum tuam et locum habitationis gloriae tuae.*” Feltételezem, hogy Storno Ferenc evvel a zsoltáridézettel fejezte ki Isten háza iránti tiszteletét. „Szeretem házad ékességét és dicsőség lakóhelyét” (Zsolt 25,8), ahogy a bazilika sekrestye ajtaja fölé írta. Ez a zsoltársor fejezi ki számomra is azt a tiszteletet, amelyet azok iránt érzek, akik ezt a templomot egykoron tervezték, építették, renoválták és restaurálták, legyenek azok főapát elődeim, vagy az előző korszakok tervezői, mérnökei, művészei, kőfaragók, bárki. Az Isten lakóhelye iránti tisztelettel szeretném magam is a megújítást kezdeményezni, szolgálni. Bennünket is ez köt össze.

A bazilika felújítása

A tény, hogy a bazilika belső tere is megújításra vár, nem kellett bizonygatni. Az 1996-os, millenniumi évünk után Martonné Szilas Katalinnal és László Csabával 1997 kora tavaszán megbeszéltünk a ránk váró teendőket. Most van itt az idő, a *kairosz*, hogy hozzálássunk magához a munkához.

Templomunk történeti tér és szakrális tér egyszerre. Nem szerethetjük a szakrális teret, ha nem tiszteltjük a történeti teret, a múltat. Tudatosan teret említek: „A teret mint

liturgikus teret megelőzi a tér, mint spirituális tér. Emezt viszont a tér mint építészeti tér előzi meg. Az építészeti tér azonban már eleve spirituális térnek születik. Ezeket nem lehet egymástól elválasztani, bár az egyes szempontokat külön kell kezelnünk. Az ember megpróbált egy olyan teret alkotni, amely eleve telített, és amely ezáltal érinti meg, indítja gondolkodásra, csodálatra, ámulatra, vagy éppen emeli fel az embert. Romantikus vagy racionális módon is megnevezhetjük ezt a jelenséget, amihez azonban egyetlen út vezetett: megkísérelni az egyszerűsége és üressége keresztül lehetőséget adni a térnek, hogy önmaga legyen, hogy magára találjon. [...] Mert hiszem, a tér esemény. Teljesen üresen – mikor még nedvesek a falak és egy keresztet sem lehet feltenni – van a tér mint tér jelen... Hiszem, hogy ez a spirituális tér alkalmas arra, hogy mint katolikus tér a szentmisének (húsvéti misztériumnak), de egyben az egyéni elmélyülésnek is helyet adjon. A tér nem öncélú, hanem mint közvetítő, új valóságokra tesz érzékennyé, és erre oda kell figyelnünk, ha a teret használjuk (Friedhelm Mennekes SJ).¹

Az egyház liturgiája így fejezi ki ez az eszmét templomszentelési imádságában: „Mert megadod nekünk, hogy látható szentélyt építsünk, mely Isten és ember kegyelmi kapcsolatának csodálatos jelképe és színhelye és ide várod jóságos Atyaként az élet zárándokútját járó népedet. Te itt építesz minket élő templommá, és gyarapítod a világszerte elterjedt egyházat, Krisztus testét, hogy a békéről szóló Látomás a mennyei Jeruzsálemben valóra váljék.” – Nos, ennek a spirituális, szakrális és liturgikus térnek újragondolásához kértem a jelenlévők, szakemberek, tudósok segítségét, akik egyúttal barátaink is, és velünk együtt szeretik és értik nem csak a történeti épületegyüttest, hanem az „Úr dicsőségének lakóhelyét” is.

Előkerültek a gyakorlati kérdések. A Tanácsadó testület tagjainak felajánlottam a lehetőséget, hogy egy-egy jeles ünnepre addig is egyedül, avagy családjukkal idelátogassanak, hogy a bazilikát tapasztalhassák meg: húsvét, papszentelés, diákmise, hangverseny, turistaidőszak idején és alkalmával.

Axiómák:

- tisztelet és szeretet a bazilika iránt
- a liturgikus szempont elsőbbsége
- amellet a múlt szépségének láttatása diszkrét módon
- irreverzibilis hiba elkerülése
- szívünk a középkori templom irányába mozdult el és maradt is
- ez az ingakilengés 35 éve – II. Vatikáni zsinat – visszaköltöztünk a templomba: benne élünk, mozgunk, vagyunk

Bazilikánk multifunkcionális:

- a liturgia helye, szerzetesi és mások számára is nyitott liturgia
- Isten népe, a konvent- és a diákmise helye
- szerzetesi események, papszentelések, temetések helye

---

¹ A közösség tere mint dinamikus tér, Katharina Winnekes beszélgetése Friedhelm Mennekes jezsuita atyával. Pannonhalmi Szemle 9 (2001), 4. sz. 70–76.

- esketések helye
- hangversenyek helye és turisták látogatta helye.

Így indultunk akkor. Az első és aztán a további szakmai megbeszélések azonban bizonyos csalódást okoztak számomra. Túlsúlyban maradt a szakma mindent megőrizni akaró felfogása, kisebbségben a bencések igényét elfogadó és megértő szempont. A szakmai szempontok is erősen különböztek. Így az előrelépés, a döntések meghozatala nem volt egyszerű. Egyensúlyt tartva, de mégis a benne lakók, az abban élők érdekét kellett tekintéllyel képviselnem.

Dávid Ferenc rögtön a közös munka elején levelet írt. Levele három hangsúlyos részletét idézem. Ezek tanúsítják Dávid tanár úr készségét, hivatásához való hűségét, saját felfogását, és bölcs nyitottságát is.

Felkérésed nem csak megtisztelt, hanem meg is érintett, tudod egy vagyok a sokak közül, akiket Pannonhalma elvarázsolt. Remélem hát, hogy a most kezdődő együttműködés folytatódik, s módom lesz részt venni benne. [...]

Amit sok évtizede hiányolok, az a mindennapi és ünnepi cselekmények rajzi rögzítése, megszámlálása annak, hogy az egyes csoportok hány főből állnak, milyen státusúak, milyen mozgásokat kell végezniök, azaz a helyigénynek, s a cselekmény egész folyamatával kapcsolatos közlekedési szükségletnek az objektív összegezése, amelyet aztán a fontosság, s a hagyomány nem kevésbé objektív előjeleivel lehetne ellátni, s együttesen megítélni. Ez az a munka, amelyet közöttetek élőknek kellene elvégezni, s nem kívülről, akinek a kompetenciája csak kisebb lehet, mint mindazoké, akik életük nagy, s intenzív részét töltik a templomban. [...]

A maitól eltérő elhelyezkedés, vagy berendezkedés minden változata együtt jár a templom történeti állapotába való beavatkozással, s ezek súlya csak két oldal ismeretében mérhető: a gyakorlati haszonnal, amelyet eredményez, s a történeti állapot kárával, amelyet okoz. Azaz: funkcionális javaslatok híján a beavatkozás súlya nem mérhető. Te is tudod, mint a jövő szerdán ott összegyűlők mindegyike, hogy a templom épített és mobil berendezésének minden részlete értékes, s mindennek a megtartása mellett szólnak történeti, művészettörténeti, műemléki, valamint érzelmi érvek.

A Storno–Kruesz–Ipolyi helyreállítás létrehozta a középkori Pannonhalma egy interpretációját, amelynek mára felismerhetővé vált az önálló művészettörténeti értéke, s mellesleg képe kora új vallásosságának is. Díszesebb, figurális festésű részleteinek elkülönítése a dísztelenebb, nonfiguratív részeitől egységes kép széttagolása.

Ez a mondat természetesen arról szól, hogy mit ne tegyünk. Sok művészettörténésszel ellentétben úgy vélem, hogy van nagyon jó helyreállítás: jól feltett kérdésekre adott jó válaszokból áll, arányérzékéből meg tisztas fizikai munkából.

2003. március 17.

baráti üdvözlettel, Dávid Feri

***

2012. augusztus 27-én délután a megújított bazilikát felszentelhettem. Pro és kontra, értékelések és kritikák sokasága jelent meg, jelenik meg még ma is. A bencések boldogan és örömmel használják. Gondoljunk pusztán egy dologra. A török pusztítás óta nem volt méltó hely a zsolozsmára – egy szerzetesi templomban. 500 év telt el, hogy ez ismét valóság lehessen.

Dávid Ferenc tanár úr 2018-ban készült egy, a pannonhalmi bazilikát is érintő előadásra. Ismét meglátogatott, sokat beszélgettünk, együtt bejártuk a már megújult bazilikát. Kérésére – rendtársaim, a tőlem idősebbek és kortársaim bevonásával – elkészítettem Feri bátyámnak egy ide mellékelt kis dolgozatot, hogy láttassam az elmúlt évtizedek gondolkodását, átmeneti megoldásait. Megvallotta, hogy gondolni sem mert volna arra, milyen küzdelmes is volt számunkra a bazilikában végzett liturgia, a mindennapi liturgikus élet. Nagyon érdekelte a bencések közelmúltjának története. A rendelkezésemre álló rendtörténeti tanulmányaimmal elárasztottam, hogy kedvére olvashasson.

Dávid Ferenc tanár úr, Feri bátyám váratlanul, pedig számos terve volt még, elment. Abban a reményben tisztelgek barátságunk emlékének, előtte, hogy a kölcsönös belátás párbeszédét még folytatjuk.

Pannonhalma, 2020. február 7.

Várszegi Asztrik em. pannonhalmi főapát

***

Függelék: Adalékok a pannonhalmi Szent Márton Bazilika berendezésének és használatának legújabb kori történetéhez²

1876–1965

Bazilikánkat (főként) egyházmegyeközpont székesegyháza, főpapi istentiszteletek céljára alakították át, újították meg a 19. század utolsó negyedében, nem volt benne igazi helye a szerzetesi zsolozsmának. A kórus mögött kialakított kóruster és a templomon kívüli káptalanterem állt rendelkezésünkre.

1950-től Pannonhalma belső élete gyökeresen átalakult: életritmusunk, gondolkodásunk, szociológiai összetételünk megváltozott. Egyszerre vannak jelen: bencés konvent, idősek otthona, gimnázium és diákothton, vendégek, köztük immár 60 éve a húsvéti Szent Három Nap liturgiáján résztvevő „húsvéti vendégek” – kb. 400 ember ünnepelt velünk a bazilikában –, továbbá a növekvő számú turisták.

---

² Várszegi Asztrik em. főapát összeállítására Dávid Ferenc kérésére készült, elküldve: Maribor, 2018. június 28.

1965–2011

A II. Vatikáni zsinat (1962–1965) liturgikus ihlete hamar érvényesült nálunk, Legányi főapát volt a húzóerő, de lelkes liturgikusok is álltak mögötte. A zsinati elvárásnak többek között két sarokpontja volt a zsolozsmát, az egyház imáját illetően:

a zsolozsmát a néppel együtt kell végezni
ebből következik, hogy a nyelve magyar

Elindult annak a lehetőségnek keresése, miként tudjuk megoldani a zsinati elvárásnak és saját szükségleteinknek megfelelő módon a napi (szerzetesi) szertartásos életünket, a meglévő keretek között. A káptalanterem minden tekintetben alkalmatlannak és riasztónak bizonyult. A gyötrő dilemma: van egy gyönyörű templomunk, amelyet szeretünk, de nincsen benne méltó és megfelelő helyünk.

Maradt a bazilika annak a reménytelenségnek tudatában, hogy esélyünk sincs és nem is lesz (pártállam, merev OMF), hogy valaha azt a megváltozott egyházi-, szerzetesi igényeknek, elvárásoknak megfelelően tudjuk formálni. Elkezdjük helyünket keresni a templomban, így költöztünk vissza folyamatosan a bazilikába oly módon, hogy ma már a déli imaórát is ott mondjuk a stallumokban, csak rendkívüli esetben megyünk fel a káptalanba imádkozni. (Misszióink fontos mai mozzanata: gyakran a látogatók is jelen vannak közös imáinkon, amelyen értük is imádkozunk és ez nem csekély hatást tesz rájuk.)

A szentély

1965-ig minden beöltözés, fogadalomtétel, szubdiakónus-, diakónus-, papszentelés, főünnepok előtti vigíliák, a szentélyben történtek. Ilyenkor be kellett rendezni a felső szentélyt, hogy alkalmas helye lehessen a liturgiának. Vigíliára a torony alól a növendékek felhordták a padokat a szentélybe, hogy az énekes ünnepi zsolozsmára „stallumok”, megfelelő ülőhelyeink legyenek. A vasár- és ünnepnapigregorián, illetve főpapi konventmisék a bazilikában voltak.

A szószék

Korábban természetes volt, hogy onnan beszéltek, aztán csak az idősebb atyák, majd csak az ún. 9 órás vasárnap (Vanyó Tihamér, Németh Bódog) népmiséjén. A diákmiséjén is használták, mert a prédikátor több oldalról volt látható és hallható, innen moderálható volt a diákok istentisztelete. Az utóbbi évtizedekben – talán az 1980-as évektől – egyszerűen megszűnt az a gyakorlat, hogy a szószékről beszéljen valaki. A TV-stáb, a mikrofon, fényképezés alkalmas helye volt, továbbá egyfajta időszakos raktárnak használtuk.

Régi és új orgona (1986)

1986-ig, az új orgona megépítéséig, a kántorok az orgona mellől vezették a mise énekes részeit áthidalva a kórus és a szentély közötti teret, ahol a padokban a hívek ültek, a plánum meg üres tér volt. Emlékezetem szerint vasárnap diákmiséjén diákokkal töltöttük fel a plánomot is. Az új orgona megépítésével mindent a templomtérbe kellett áthelyezni.

Vázlatos kronológia és feljegyzések

1964

A szerzetesközösség a káptalanteremben mondja a reggeli dicséretet (*laudes*) és a hétköznapi konventmisét, továbbá a vigíliát (olvasmányos imaóra) a bazilika kórusán, az orgona mögött a déli imaórát, a vesperást, esti dicséretet. A zsoltosma helye időszak, hőmérséklet, a templom foglaltsága függvényében időnként változik. Reggel a bazilikában misék vannak, ezért ott nincs zsoltosma.

1964

Legányi Norbert főapát úr a szentélyben a mesteremberekkel levéteti a baldachinokat tartó vaskereteket – ezek Storno alkotásai –, hogy az egyszerűség jobban kifejezésre jusson. Később a szentélyt beborító drapériák függesztővasait is leszedik.

A rend 1964. augusztus 6-án beöltöztetett négy novíciusa már nem látta a szentély falait beborító bordó drapériákat, csupán a baldachinok liturgikus időszaknak megfelelő (lila, bordó) kördrapériáit.

1964 késő őszen a káptalanteremben is *versus populum* oltárt alakít ki Legányi Norbert főapát úr a négy akkori novícius segítségével, és elkezdődik a koncelebráció is.

1965 húsvétján állt már a bazilikában is *versus populum* oltár, olajszentelés volt a bazilikában és koncelebráció (Endrei püspök úr vezetésével).

1968. szeptember 3-án a plánumon álló *versus populum* oltáron írtuk alá örök-fogadalmunkat.

1969. szeptember 3-án Antal atyát is a plánumon szentelték.

Korábban az ún. kis Storno-székek szolgálták a koncelebrációs ülőkéknek. Utána – valamikor a nyolcvanas évekre –, kialakult egyfajta plánum rend: maradt a faoltár, a főapáti stallumokból (szentélyből és kórusról) főcelebráns székek lettek, némi iróniával „strand-székeknek” mondtuk és provizóriumnak szánt faszékeket (ronda piros és barna ülőkékűk volt), amelyek a plánumon, az oltár körül voltak. A plánumot kordonnal lezártuk, hogy a turisták ne járjanak a térbe.

Korábban a Vidákovich Előd és bátyja, Vidákovich Nándor készítette ambót használtuk, majd készült egy újabb, amely a templom felújításáig szolgált.

Mivel semminek nem volt megfelelő helye a bazilikában, ezek az évtizedek a rendi fiatalok és diákok számára az örökös „rakodás és hurcolkodás” időszaka volt. Alkalmról alkalomra kellett a liturgikus teret berendezni: hétköznapi, ünnepi, szerzetesi alkalom (beöltözés, fogadalom, szentelések, diákmise, esküvő, temetés).

1971-re a világ legtermészetesebb dolga volt már, hogy beöltözések, fogadalmak, szentelések az ún. plánumon, a *versus populum* oltárnál, illetve annak közelében történtek.

1971, Árpád-házi Szent Margit Éve, amikor hetente egy alkalommal az altemplomban koncelebráltunk a konventmisét. Ide is hurcolkodnunk kellett, hetente.

A bencés rend nagykáptalanja 1976-ban eldöntötte, hogy fokozatosan áttérünk az anyanyelvi liturgiára.

Az 1980-as években a zsolozsmával is a plánumra, a *versus populum* oltár köré költöztünk. Ezek az évek (1966–2004) már azt is jelentették, hogy egyre inkább áttértünk az anyanyelvű zsolozsmára (a Pannonhalmi Zsolozsmáskönyv kiadása 2004-én jelent meg nyomtatásban), és a ház népe, alkalomadtán diákok és látogatók is részt vettek imádságainkon.

Tervek, vágyak a bazilika rekonstrukciójára

1964 után fel-felmerült néhány bazilika-rekonstrukciós terv. Ezek – emlékezetem szerint – a plánum terének átrendezésére koncentráltak.

Sedlmayr János terve kimélyítette volna a plánumot, és üvegoltárt helyezett volna a kimélyített tér járószintjére. Megkönnyebbüléssel vettük tudomásul, hogy ez nem valósulhat meg.

1991 után is többször felmerült egy-egy lehetőség, de aztán pályázatokat buktunk, az anyagiak sem álltak rendelkezésünkre és elvi engedélyeket sem tudtunk beszerezni.

Egy francia építész is meghívtunk, aki a későromán templomok szakértője volt.

A főmonostor, Pannonhalma 1996-ra alapításának millenniumára készült. A bazilika rekonstrukcióját sem időben, sem anyagiakban nem tudtuk megvalósítani.

2012. augusztus 27., a Szent Márton Bazilika újraszentelése. Realizálható csak a John Pawson-féle terv volt, amely a bazilika mai berendezését is kialakította, aztán egy következő lépésként a baldachinos oltárt is kivette helyéről.